

"התרבות היא גלגל ההצלה של אירופה"

לאינטלקטואלים יש חלק במשבר הקיומי הנוכחי באירופה ומדעי הרוח חייבים להיכלל בשיח הפוליטי. שיחה עם הפסיכואנליטיקאית והבלשנית ז'וליה קריסטבה לרגל בואה לקבלת תואר דוקטור כבוד של האוניברסיטה העברית

גבי לוי

קריסטבה. מאמינה בגניוס

הנשי צילום: טיציאנה פאבי/אי-אף-פי

אשה בבורקיני בצרפת, השנה. "החופש הוא לחצות את גבולות העצמיות" צילום: אריק גילארד/וויטוס

בעולם שבו הוהות אינה פולחן אלא שאלה: מי אני, מי האחר, מי אני ביחס לאחר? האינטלקטואלים נושאים באחריות גדולה במשבר הקיומי הנוכחי ולכן יש לראות את התרבות כחומה נגדו: על האינטלקטואלים להתגייס למציאת אותו אוצר תרבותי משותף ולפעול לבניית תרבות אירופית רבגונית, עשירה ותוססת. האירופאים חשים גאווה להשתייך לאותה תרבות שהיא אוצר שקשה להגדיר, אך בולט ומוכר מחוץ לגבולות היבשת ומעורר כבוד והערצה.

לדברייך, הדרך לבניית תרבות משותפת רבת-פנים היא שליטה בכמה שפות.

"שליטה בשפות רבות אינה אוטופיה אלא מציאות והוה גם אחד המאפיינים של הוהות האירופית הנבנית. המולטי-לינגוויזם הכרחי להבנה ולהערכת הייחודיות התרבותית הלאומית של כל אחת מהמדינות. הכנת הייחודיות יוצרת קשרים בין התרבויות ומעמיקה אותם. עלינו לתרגם את הערכים שלנו לשפתם של האחרים בתנאי שנכיר גם את הערכים שלהם באמצעות דיאלוג מתמיד."

בהיותך פסיכואנליטיקאית ומטפלת בצעירים את מקדישה זמן לנוער העובר רדיקליזציה. איך את מסבירה את התופעה

את הוהות. במקרים מסוימים הוהות גם יכולה להיפך לערך אבסולוטי, לדוגמה, אבל ראינו שאירופה הצליחה להתגבר על דוגמות הוהות הנוראיות ביותר כמו הכר בריות שהביאה לשואה – השמדת בני אנוש בידי בני אנוש אחרים שראו בהם יצורים מיותרים. אירופה ידעה לשאול את עצמה שאלות לגבי מעשה הוהות, לשפוט את הפשעים שביצעה ולהתאושש. כיום הוהות האירופית מורכבת מוהויות לאומיות רבות. צריך להבליט את ייחודה של כל אומה ולגרום לה לחוש ביטחון עצמי. הכבוד העצמי הוא אמצעי 'אנטי' דיכאוני וחשוב מעין נמותו בבניית הוהות בתנאי שלא ייפך להתנשאות."

מלבד הוהות הרבגונית איך ניתן ליצור תרבות אירופית משותפת?

"התרבות, אף שאינה מופיעה בהסכם רומא שנחתם ב-1956, היא היתרון וגם גלגל ההצלה של אירופה מול הסערות הפוקדות אותה. המרחב האירופי הוא המקום היחיד

"מכיוון שבצרפת אפשר לחוש זרות מוחלטת וכריבונן גם אירופות. הסברתי זאת בספרי 'זרים לעצמנו' (כהוצאת פוליו, 1988). אני בת מזל כי למדתי צרפתית כבר בגן ילדים של נזירות דומיניקניות בבולגריה. ולמרות זאת, בצרפת, מדינה שמתגאה בזהותה, אפילו אנשים מסוגי שמדברים היטב את השפה יכולים לחוש זרים. ועם זאת בצרפת קיימת מורשת הנאורות, השיח הציבורי, וזה מאפשר לחוש שייכות."

כיצד חיית את הבחירות? הרגשת את הסכנה, הדחיפות? "בוודאי. בבחירות האחרונות לא היה מקום לבחירה, אלא צורך להתנגד לאיום החיות הלאומית. זהו המצב הגלובלי שבו המפלגות המסורתיות הוותיקות נעלמות והמשבר בפתח."

האם אפשר להגדיר מהי זהות אירופית? "הוהות היא חלק דומיננטי בעיצוב אישיותו של אדם ובעיצובו של אומה. האדם שגמיע לספת הפסיכואנליטיקאי אינו מכיר את זהותו. אני מנסה לעזור לו להגדיר פתית. כיצד?

מוטוריות. קריסטבה מגויסת לנושא הטיפול והליווי של בעלי צרכים מיוחדים. השבוע היא מבקרת בארץ, לרגל קבלת תואר דוקטור כבוד מטעם האוניברסיטה העברית בירושלים. היום היא תרצה במוזיאון תל אביב בהרצאה שכותרתה "היש תרבות אירופית?". "אני פסימיסטית אנרגטית", היא מגדירה את עצמה, "מתוך הנחה ואת אני פור עלת. אני גם שואבת השראה מהסופרת קולט שכתבה 'להיולד מחדש' – לעולם לא זה מעבר לכוחותיי. למרות הפסימיות והדיכאון שלה קולט היתה קשובה לחי הצומח, לעולמן של החיות ועקבה אחר ההתחדשות המתמדת של הטבע ועל האפשרות להתחיל את הכל מהתחלה."

את מכנה עצמך "אזרחית אירופאית ממוצא בולגרי, בעלת אזרחות צרפתית שאומצה בידי האמריקאים ואינטלקטואלית קוסמופוליטית". למרות זאת את חשה זרות מסוימת בחברה הצרפתית. כיצד?

האשה של ימינו נדרשת לעמוד במעמסות בלתי אפשריות, "אומרת ז'וליה קריסטבה. "היא השיגה שוויון זכויות, מחזיקה בתפקידי מפתח בכל התחומים ומתמודדת גם עם לידות, אימהות וכו'. ה'ונדר'וומן' נוחתת לא פעם מפורקת על ספת הפסיכואנליטיקאי. אני מאמינה בגניוס הנשי, בייחודיותה של כל אשה. את הדבר המיוחד שהיא מביאה היא מחלקת עם האחרות. ב-1946 כתב סארטר 'האקוויסט' ציאליוס הוא הומניזם, אני אומרת 'הפמיניזם הוא הומניזם' – הזכות להיות ייחודית."

קריסטבה, מהאינטלקטואליות הבולטות בעולם, נולדה בבולגריה ב-1941, למדה ספרות צרפתית באוניברסיטת סופיה וב-1965 קיבלה מלגת לימודים שהעניק הנשיא דה-גול לסטודנטים זרים המתמחים בתרבות צרפת. היא באה לצרפת בערב חג המולד עם חמישה דולר בכיסה ורצון להשלים תזה על 'הרומן החדש' אצל חוקר הספרות והתיאורטיקן רולאן בארת. בעידודו הצטרפה לקבוצת האינטלקטואלים הבולטים או, Tel Quel, שבה היו חברים בין היתר בארת, מישל פוקו, ז'אק דרידה והסופר פיליפ סולרס, שלו נישאה ב-1968. במשך השנים פיתחה את הגותה על ידי סינתזה של דיסציפלינות כמו פילוסופיה ותיאולוגיה.

היא גם פיתחה את תיאוריית האינטרטקסטואליות הסמיוטית המתארת טקסטים כמערכת סימנים פתוחה – המתייחסת למערכת סימנים אחרת. לפני כשנתיים פירסמה עם פיליפ סולרס את הספר 'על נישואים הנחשבים כאחד מתחומי האמנות' (הוצאת פאייאר), שבו הם מספרים על הקשר ביניהם ועל הגיבור האמיתי של הווגיט – הומן, לונג בן יחיד, דויד, בן 40, הסובל מבעיות

בקרב הצעירים באירופה?

"צריך להתעמק בהיסטוריה של הדתות שקדמו לנו ושמשפיעות על התנהגותנו, על המוסר, על שיח, על האמנות. כדי להאיר ולהעריך מחדש את הקודים העתיקים ולמנוע היווצרות דוגמות רדיקליות עלינו ליצור גשרים בין המקצועות ההומניסטיים. העיסוק במדעי הרוח מפתח רגישות והבנה עמוקה לתפישות הקדומות. צריך לפתח אצל התלמידים את היכולת להעריך מחדש את המורשת כדי שיוכלו להגן עליה מפני עסקנים דתיים רדיקליים. מדעי הרוח חייבים להימצא גם בשיח הפוליטי שנטש אותם לטובת הכלכלה ועולם העסקים. בני נוער מחפשים אידיאל להאמין בו כדי שיוכלו לבנות לעצמם אוטונומיה ולהינתק מהוריהם. כשהצורך להאמין במשהו אינו מסופק, אותו נער או נערה יכולים להרגיש לא שייכים, דחויים ולא מוערכים, תחושה שיכולה להיפך לסוג של דיכאון הרסני שהוא תשתית הפנאטיות."

אמרת שהפמיניזם הוא הומניזם. אך מה בדבר ייחודיותו של הנשים המוסלמיות המחויבות על פי הדת לכסות עצמן בבורקה גם במרחב הציבורי?

"כנושא זה יש לי ויכוח עם נשים מוסלמיות מהשמאל הטוענות כי יש לכבד את בחירתן החופשית של הנשים לכסות את פניהן או שלא לצאת לעבודה. סימון דה בובואר טענה כי החופש אינו מסתכם בבחירה: הבחירה היא דרגת אפס של חופש. החופש האמיתי הוא לחצות את גבולות העצמיות ולהיפתח אל האחרים. מכל החזיונות שבהן את פעילה לה מהו התחום היקר ביותר ללבך?

"לאחרונה צימצמתי את פעילותי האוניברסיטאית. אני מקדישה זמן בעיקר לטיפולים פסיכואנליטיים, לסטודנטים ולבני העוסק ביצירה מסוגים שונים."